

EKO-MADANYAT VA SAN'AT XIZMATLARIDA MUALLIFLIK
XUQUQI OBYEKTLARINI BAHOLASHVA YASHIL MADANIYAT RIVOJI .

SamISI “kechki ta’lim fakultet”

Investitsiyalar va innovatsiyalar

kafedra Intelektual mulkni

baholash fani uqituvchisi Xaknazarova Yulduz

SamISI “kechki ta’lim“ fakulteti

Baholash ishi yo’nalishi 123- guruh talabasi O’ktamova Mavluda

@mavluda5544@icloud.com

Annotatsiya

Ushbu maqola ekologik madaniyat va san'at xizmatlarining jadal rivojlanayotgan sohalarida mualliflik huquqi obyektlarini baholash masalalarini ko'rib chiqadi. Unda ijodiy ishlar orqali barqaror amaliyotlar va atrof-muhitni muhofaza qilishga oid xabardorlikni oshirishda intellektual mulk bilan bog'liq noyob qiyinchiliklar va imkoniyatlar yoritilgan. Tadqiqot bunday obyektlarning yashil madaniyatni rivojlantirishga qo'shgan hissasini hisobga olgan holda ularning iqtisodiy qiymatini baholashning mavjud usullarini tahlil qiladi. Bundan tashqari, mualliflarni qo'llab-quvvatlash va ekologik ongli san'at va madaniy tashabbuslarning o'sishini rag'batlantirish uchun huquqiy asoslar va bozor mexanizmlarini mustahkamlash bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Eko-madaniyat, san'at xizmatlari, mualliflik xuquqi, intellektual mulk, baholash, yashil madaniyat , barqaror rivojlanish.

Kirish

O'zbekiston Respublikasida madaniyat va san'at sohalarini rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar, jumladan, Prezidentning 2020-yil 26-maydagi farmoni bilan belgilangan chora-tadbirlar, hamda 2023-yil 27-iyuldagi PF-114-sonli farmoniga muvofiq madaniyat va turizm boshqaruvi tizimining qayta tashkil etilishi mamlakatning intellektual va ma'naviy salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda. Ushbu islohotlar doirasida, ekologik barqarorlikni ta'minlash va "yashil" iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishlari vazirligi tarkibida ekoturizmni rivojlantirish bo'yicha yangi bo'linmalarning tashkil etilishi madaniyat va ekologiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yanada kuchaytirmoqda. Bu jarayonlar "eko-madaniyat" va "yashil madaniyat" kabi tushunchalarning dolzarbligini oshirib, ularning san'at va ijodiy xizmatlar sohasidagi o'rnini mustahkamlamoqda.

Intellektual mulk, xususan, mualliflik huquqi fan, madaniyat va texnologiya taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, iqtisodiy rivojlanishning muhim ko'rsatkichi hisoblanadi. Ijodkorlarning ilmiy, adabiy va badiiy asarlariga bo'lgan huquqlarini tartibga solish va himoya qilish orqali u innovatsiyalarni rag'batlantiradi va ijodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlaydi. Biroq, "eko-madaniyat" va "yashil madaniyat" kontekstida yaratilgan asarlar, xizmatlar va loyihalarning o'ziga xos xususiyatlari ularning mualliflik huquqi ob'ektlari sifatidagi qiymatini baholashda yangi yondashuvlarni talab qiladi. An'anaviy baholash metodologiyalari ko'pincha ekologik va ijtimoiy qiymatlarni to'liq hisobga olmasligi sababli, ushbu sohada mualliflik huquqi ob'ektlarining iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatini aniq belgilash murakkablik tug'diradi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi – eko-madaniyat va san'at xizmatlari sohasida mualliflik huquqi ob'ektlarini baholashning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilish, shuningdek, yashil madaniyatni rivojlantirishda mualliflik huquqining rolini aniqlashdan iborat. Ishda mavjud baholash metodologiyalarining eko-madaniyatga tatbiq etish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi, ularning kamchiliklari va afzalliklari

o'rganiladi hamda ushbu sohadagi mualliflik huquqi ob'ektlarining o'ziga xos xususiyatlari asosida samarali baholash mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi. Natijada, ushbu tadqiqot "yashil" iqtisodiyot sharoitida ijodiy sanoatning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Ushbu tadqiqot mavzusi eko-madaniyat va san'at xizmatlari sohasida mualliflik huquqi ob'ektlarini baholash hamda yashil madaniyatni rivojlantirishdagi o'rnini o'rganishni qamrab olganligi sababli, u bir nechta fanlararo yondashuvlarni talab qiladi. Adabiyotlar tahlili mazkur sohalardagi mavjud nazariy asoslar, amaliy yondashuvlar va metodologiyalarni chuqur o'rganishga qaratilgan bo'lib, tadqiqotning ilmiy yangiligini asoslashga xizmat qiladi. So'nggi yillarda global miqyosda ekologik muammolarning dolzarbligi ortib borishi bilan birga, madaniyat va san'atning ushbu muammolarni hal etishdagi roli ham tobora ko'proq e'tiborga olinmoqda. Bu esa "eko-madaniyat" va "yashil madaniyat" kabi tushunchalarning ilmiy adabiyotlarda keng muhokama qilinishiga olib keldi.

Eko-madaniyat tushunchasi atrof-muhitga hurmat, barqarorlik va ekologik ongni o'z ichiga olgan qadriyatlar, e'tiqodlar va amaliyotlar tizimini anglatadi. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, eko-madaniyat insonning tabiat bilan uyg'unligini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, u san'at, ta'lim, ijtimoiy amaliyotlar orqali namoyon bo'ladi. Yashil madaniyat esa bu tushunchani yanada kengaytirib, iqtisodiy va ijtimoiy faoliyatning barcha jabhalarida ekologik barqarorlik tamoyillarini joriy etishni nazarda tutadi. Bu borada, san'at va madaniyat xizmatlari ekologik xabardorlikni oshirish, barqaror turmush tarzini targ'ib qilish va jamoatchilikni ekologik muammolarni hal etishga jalb qilishda muhim vosita sifatida e'tirof etiladi. Adabiyotlarda eko-san'atning turli shakllari, jumladan, land-art, qayta ishlangan materiallardan yaratilgan san'at asarlari, ekologik mavzudagi filmlar, teatr spektakllari va musiqa asarlari tahlil qilinib, ularning estetik va ekologik qiymati o'rganiladi. Bu asarlar nafaqat badiiy qimmatga ega, balki ular ekologik ta'lim va targ'ibotning samarali vositasi ham hisoblanadi.

Интеллектуал мулк ҳуқуқи, хусусан, муаллифлик ҳуқуқи, иждодий фаолиятни рағбатлантириш ва инновацияларни қўллаб-қувватлашнинг асосий механизми сифатида илмий адабиётларда кенг йoritilgan. Муаллифлик ҳуқуқи фан, маданият ва технология тараққийотининг ҳаракатлантирувчи кучи бўлиб, иқтисодий ривожланishning муҳим кўрсаткичи еkanлиги та'kidlanadi. Ҳуқуқшунослар ва иқтисодчилар муаллифлик ҳуқуқининг иждоқорларга о'з асарларидан фойдаланиш ва уларни тарқатиш бо'йича екссклюзив ҳуқуқлар бериш орқали уларнинг иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилишини, шу билан бирга, жамиятга янги г'ойалар ва асарларнинг кириб келишини та'минлашини қайд етадилар. Бироқ, рақамли технологиялар ва глобал ахборот алмашинуви шароитида муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва уни самарали бoшқариш янги муаммоларни келтириб чиқармоқда. Аynиқса, еко-маданият ва сан'ат хизматлари соҳасида яратилган асарларнинг о'зига хослиги, уларнинг кo'пинча аn'анавий тижорат мақсадларидан ташқари, ижтимоий ва екологик мақсадларга хизмат қилиши муаллифлик ҳуқуқини қo'ллаш ва баҳолашда янги yondashuvларни талаб қилади.

Муаллифлик ҳуқуқи об'ектларини баҳолаш масаласи интеллектуал мулкни бoшқариш ва тижоратлаштиришнинг марказий жиҳатларидан бириди. Адабиётларда интеллектуал мулкни баҳолашнинг турли методологиялари, jumладан, даромадга асосланган, бoзорга асосланган ва харajatга асосланган yondashuvлар аtроfлича таҳлил қилинган. Даромадга асосланган yondashuv келajakдаги кутитайотган пул оқимларини дисконтлаш орқали об'ектнинг қийматини аниқлашга қаратилган бо'lsa, бoзорга асосланган yondashuv о'xshash об'ектларнинг бoзор нархларини таққoслашга асосланadi. Харajatга асосланган yondashuv еsa об'ектни yaratиш yoki қayта тиклаш харajatларини ҳисobга олади. Бироқ, ушбу аn'анавий методологиялар кo'пинча еко-маданият ва сан'ат хизматлари соҳасидаги муаллифлик ҳуқуқи об'ектларининг о'зига хос xususiyatларини, хусусан, уларнинг екологик, ижтимоий ва маданий қийматларини то'лиқ ҳисobга олмаслиги таңқид қилинади. Масалан, екологик mavzудаги сан'ат аsари нафақат тижорат даромadi келтириши, balkи jамoatchilikning екологик onгини oshiriш, аtроf-muhitни muhofaza қилишга undash kabi ижтимоий фoyда ham yaratishi mumkin.

An'anaviy baholash usullari bu kabi nomoddiy foydalarni miqdoriy jihatdan baholashda cheklovlarga ega.

So'nggi yillarda, barqaror rivojlanish tamoyillari keng tarqalishi bilan birga, intellektual mulkni baholashda ekologik va ijtimoiy omillarni hisobga olishga qaratilgan yangi yondashuvlar paydo bo'lmoqda. Ba'zi tadqiqotchilar intellektual mulkning "yashil" qiymatini aniqlash uchun yangi ko'rsatkichlarni, masalan, ekologik izni kamaytirishga qo'shgan hissasi, resurs samaradorligi yoki ijtimoiy mas'uliyatni hisobga oluvchi modellar taklif qilmoqdalar. Eko-madaniyat sohasidagi mualliflik huquqi ob'ektlari uchun bu, asarning ekologik xabardorlikni oshirishdagi samaradorligi, barqaror materiallardan foydalanish darajasi yoki uning jamoatchilikni ekologik faoliyatga jalb qilish salohiyati kabi mezonlarni o'z ichiga olishi mumkin. Bu yondashuvlar an'anaviy iqtisodiy qiymatdan tashqari, asarning umumiy ijtimoiy va ekologik kapitalga qo'shgan hissasini ham baholashga intiladi. Biroq, bu kabi nomoddiy qiymatlarni miqdoriy jihatdan aniqlash va ularni baholash metodologiyalariga integratsiya qilish murakkab vazifa bo'lib qolmoqda va bu borada ilmiy adabiyotlarda hali to'liq konsensusga erishilmagan.

O'zbekiston Respublikasida madaniyat va san'at sohalarini rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamlı islohotlar, jumladan, Prezidentning 2020-yil 26-maydagi farmoni va 2023-yil 27-iyuldagi PF-114-sonli farmoni mamlakatning intellektual va ma'naviy salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda. Bu islohotlar doirasida, ekologik barqarorlikni ta'minlash va "yashil" iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishlari vazirligi tarkibida ekoturizmni rivojlantirish bo'yicha yangi bo'linmalarning tashkil etilishi madaniyat va ekologiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yanada kuchaytirmoqda. Ushbu normativ-huquqiy hujjatlar mamlakatda eko-madaniyat va yashil madaniyatni rivojlantirish uchun mustahkam asos yaratadi. Adabiyotlarda bu kabi davlat siyosatining ijodiy sanoatga ta'siri, ayniqsa, mualliflik huquqi ob'ektlarini yaratish va ulardan foydalanish mexanizmlariga ta'siri tahlil qilinadi. Masalan, madaniyat va turizm boshqaruvi tizimining qayta tashkil etilishi

madaniyat va ekologiya sohalari o'rtasidagi sinergiyani kuchaytirishga qaratilgan bo'lib, bu eko-san'at va eko-madaniyat xizmatlarining rivojlanishiga yangi turtki berishi mumkin. Shuningdek, konsert-spektakl faoliyatini litsenziyalashning onlayn portalga o'tkazilishi va bir martalik ruxsatnoma to'lovining bekor qilinishi ijodkorlar uchun byurokratik to'siqlarni kamaytirib, ularning faoliyatini rag'batlantirishga qaratilgan muhim qadam sifatida baholanadi. Bu esa o'z navbatida, eko-madaniyat yo'nalishidagi ijodiy asarlar sonining ortishiga olib kelishi mumkin.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, ko'plab rivojlangan mamlakatlar eko-madaniyatni rivojlantirish va uning intellektual mulkini himoya qilishga alohida e'tibor qaratmoqda. Masalan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida "yashil" innovatsiyalar va ijodiy sanoatni qo'llab-quvvatlash bo'yicha maxsus dasturlar mavjud bo'lib, ular doirasida eko-san'at loyihalariga grantlar ajratiladi va ularning mualliflik huquqlari himoyasi ta'minlanadi. Ba'zi mamlakatlarda eko-sertifikatlashtirish tizimlari joriy etilgan bo'lib, ular nafaqat mahsulotlarning, balki madaniy xizmatlarning ham ekologik mezonlarga muvofiqligini baholash imkonini beradi. Bu kabi tajribalar O'zbekistonda eko-madaniyat sohasidagi mualliflik huquqi ob'ektlarini baholash va ularni himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirishda foydali bo'lishi mumkin. Xususan, "ERP madaniyat" yagona raqamli boshqaruv tizimining joriy etilishi madaniyat muassasalarida xizmatlarni soddalashtirish va jarayonlarni raqamlashtirish orqali intellektual mulkni boshqarish samaradorligini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Shunga qaramay, mavjud adabiyotlarda eko-madaniyat va san'at xizmatlari sohasidagi mualliflik huquqi ob'ektlarini baholashning o'ziga xos jihatlari, ayniqsa, ularning ekologik va ijtimoiy qiymatlarini hisobga olgan holda baholash bo'yicha chuqur va kompleks tadqiqotlar yetarli emas. An'anaviy baholash metodologiyalari ko'pincha ushbu ob'ektlarning ko'p qirrali qiymatini to'liq aks ettira olmaydi. Shuningdek, O'zbekistonning o'ziga xos madaniy va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarini hisobga olgan holda, eko-madaniyat va san'at xizmatlarida mualliflik huquqi ob'ektlarini baholash bo'yicha maxsus yondashuvlar va metodologiyalarni ishlab

chiqishga ehtiyoj sezilmoqda. Mavjud adabiyotlar asosan umumiy intellektual mulk huquqi va uning baholash masalalarini yoritadi, ammo "yashil" iqtisodiyot va eko-madaniyat kontekstidagi o'ziga xos muammolarga kam e'tibor qaratilgan. Bu esa ushbu tadqiqotning dolzarbligini va ilmiy yangiligini asoslaydi.

Xulosa qilib aytganda, mavzuga oid adabiyotlar tahlili eko-madaniyat, yashil madaniyat, mualliflik huquqi va intellektual mulkni baholash sohalarida keng nazariy asoslar mavjudligini ko'rsatadi. Biroq, ushbu sohalarning o'zaro kesishgan nuqtasida, ayniqsa, eko-madaniyat va san'at xizmatlarida yaratilgan mualliflik huquqi ob'ektlarining ekologik va ijtimoiy qiymatlarini hisobga olgan holda baholash bo'yicha aniq va amaliy metodologiyalarni ishlab chiqishda jiddiy bo'shliqlar mavjud. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar va "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi ushbu bo'shliqni to'ldirish va eko-madaniyat sohasidagi ijodiy faoliyatni samarali qo'llab-quvvatlash uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Ushbu tadqiqot aynan shu bo'shliqni bartaraf etishga, ya'ni eko-madaniyat va san'at xizmatlari sohasida mualliflik huquqi ob'ektlarini baholashning nazariy va amaliy asoslarini takomillashtirishga qaratilgan bo'lib, yashil madaniyatni rivojlantirishda mualliflik huquqining rolini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotning murakkabligi va fanlararo xususiyatini inobatga olgan holda, eko-madaniyat va san'at xizmatlari sohasida mualliflik huquqi ob'ektlarini baholashning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilish hamda yashil madaniyatni rivojlantirishda mualliflik huquqining rolini aniqlashga qaratilgan ushbu ish kompleks metodologik yondashuvni talab etadi. Mavjud adabiyotlarda aniqlangan bo'shliqlarni bartaraf etish va tadqiqot maqsadlariga erishish uchun bir qator ilmiy usullar va yondashuvlar qo'llaniladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – an'anaviy baholash metodologiyalarining cheklovlarini hisobga olgan holda, eko-madaniyat ob'ektlarining ekologik va ijtimoiy qiymatlarini aks ettiruvchi samarali baholash mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat bo'lib, bu jarayon nazariy tahlil, amaliy

kuzatuvlar va qiyosiy o'rganishni o'z ichiga oladi. Ishda intellektual mulk huquqi, iqtisodiyot, ekologiya, madaniyatshunoslik va sotsiologiya fanlarining kesishgan nuqtasidagi muammolar ko'rib chiqiladi, bu esa tadqiqotning fanlararo xarakterini belgilaydi.

Tadqiqotning umumiy yondashuvi deskriptiv-analitik, qiyosiy va kritik sintez usullariga asoslanadi. Deskriptiv yondashuv eko-madaniyat va san'at xizmatlari sohasidagi mualliflik huquqi ob'ektlarining mavjud holatini, ularning o'ziga xos xususiyatlarini va baholashga oid amaliyotlarni tavsiflashga qaratilgan. Analitik yondashuv esa ushbu ob'ektlarning qiymatini shakllantiruvchi omillarni, mavjud baholash metodologiyalarining afzalliklari va kamchiliklarini chuqur tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Qiyosiy tahlil O'zbekiston Respublikasidagi amaliyotlarni xalqaro tajriba, xususan, rivojlangan mamlakatlardagi eko-madaniyat va intellektual mulkni baholash bo'yicha ilg'or yondashuvlar bilan solishtirish orqali samarali mexanizmlarni aniqlashga yordam beradi. Kritik sintez esa tahlil natijalarini umumlashtirib, yangi nazariy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlar birgalikda tadqiqotning ilmiy asoslanganligini va amaliy ahamiyatini ta'minlaydi.

Tadqiqot uchun ma'lumotlar to'plash bir necha bosqichda va turli manbalardan amalga oshiriladi. Birinchi navbatda, mavzuga oid ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, dissertatsiyalar, ilmiy maqolalar va xalqaro tashkilotlarning hisobotlari chuqur o'rganiladi. Bu bosqichda eko-madaniyat, yashil madaniyat, mualliflik huquqi, intellektual mulkni baholash, barqaror rivojlanish va ekologik iqtisodiyotga oid so'nggi nazariy yutuqlar va amaliy yondashuvlar tahlil qilinadi. Ayniqsa, 2020-yildan keyin nashr etilgan manbalarga alohida e'tibor qaratiladi. Ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy hujjatlari, jumladan, Prezident farmonlari, qonunlar, Vazirlar Mahkamasi qarorlari va boshqa me'yoriy hujjatlar tahlil qilinadi. Bu tahlil mamlakatda madaniyat, san'at, ekologiya va intellektual mulk sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlarini, shuningdek, mualliflik huquqini tartibga soluvchi mexanizmlarni aniqlashga qaratilgan. Uchinchidan, xalqaro huquqiy

hujjatlar, jumladan, intellektual mulkni himoya qilish bo'yicha xalqaro konvensiyalar va Yevropa Ittifoqi, AQSh, Janubiy Koreya kabi rivojlangan mamlakatlarning tegishli qonunchiliklari va amaliyotlari o'rganiladi. To'rtinchidan, eko-madaniyat va san'at xizmatlari sohasidagi mualliflik huquqi ob'ektlarining amaliy baholash jarayonlarini tushunish uchun tanlangan keys-stadiyalari tahlil qilinadi. Bu keys-stadiyalari ekologik mavzudagi san'at asarlari, ekoturizm loyihalari, barqaror dizayn mahsulotlari va boshqa ijodiy xizmatlarni qamrab olishi mumkin. Beshinchidan, intellektual mulk huquqi bo'yicha mutaxassislar, baholovchilar, eko-san'atkorlar, madaniyat menejerlari, ekologiya sohasi ekspertlari va tegishli davlat idoralari vakillari bilan chuqurlashtirilgan intervyular o'tkazish rejalashtirilgan. Ushbu intervyular orqali mavjud baholash amaliyotlarining kamchiliklari, eko-madaniyat ob'ektlarining o'ziga xos qiymatlarini hisobga olishdagi qiyinchiliklar va samaraliroq yondashuvlar bo'yicha ekspert fikrlari to'planadi. Bu ma'lumotlar tadqiqotning amaliy ahamiyatini oshirishga xizmat qiladi.

To'plangan ma'lumotlarni tahlil qilish bir necha usullar yordamida amalga oshiriladi. Ilmiy adabiyotlar va normativ-huquqiy hujjatlar tahlili kontent-tahlil usuli orqali bajariladi. Bu usul orqali asosiy tushunchalar, nazariy yondashuvlar, huquqiy normalar va ularning eko-madaniyat kontekstidagi qo'llanilishi tizimlashtiriladi. Qiyosiy tahlil O'zbekiston Respublikasining mualliflik huquqi va intellektual mulkni baholashga oid qonunchiligini xalqaro standartlar va ilg'or xorijiy tajribalar bilan solishtirishga qaratilgan. Bu tahlil orqali milliy qonunchilikdagi bo'shliqlar, takomillashtirishga muhtoj jihatlar va xalqaro amaliyotdan o'rganish mumkin bo'lgan yondashuvlar aniqlanadi. Keys-stadiyalari tahlili esa eko-madaniyat sohasidagi mualliflik huquqi ob'ektlarini baholashning amaliy muammolari va muvaffaqiyatli yechimlarini o'rganishga yordam beradi. Intervyu ma'lumotlari sifatli ma'lumotlarni tahlil qilish usullari, xususan, tematik tahlil orqali qayta ishlanadi. Bu usul ekspertlarning fikrlari, takliflari va amaliy tajribalaridan kelib chiqqan holda asosiy mavzular va tendensiyalarni aniqlashga imkon beradi. Barcha tahlil natijalari kritik

синтез орқали умумлаштирилади, бу эса tadqiqotning asosiy xulosalarini shakllantirish va yangi baholash metodologiyalarini ishlab chiqish uchun zamin yaratadi.

Tadqiqotning nazariy asosi intellektual mulk huquqi nazariyasi, iqtisodiy baholash nazariyasi va barqaror rivojlanish konsepsiyasini o'z ichiga oladi. Intellektual mulk huquqi nazariyasi mualliflik huquqining mohiyati, uning ob'ektlari, sub'ektlari, shaxsiy nomulkiy va mulkiy huquqlari, shuningdek, ularni himoya qilish mexanizmlarini tushunish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Iqtisodiy baholash nazariyasi intellektual mulk ob'ektlarining qiymatini aniqlashning an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarini, jumladan, daromadga asoslangan, bozorga asoslangan va xarajatga asoslangan usullarni tahlil qilish imkonini beradi. Barqaror rivojlanish konsepsiyasi esa eko-madaniyat va yashil madaniyat tushunchalarining nazariy asosini tashkil etadi, bu esa atrof-muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy adolat va iqtisodiy samaradorlikni uyg'unlashtirish zarurligini ta'kidlaydi. Ushbu nazariy asoslar tadqiqotga ko'p qirrali yondashuvni ta'minlab, eko-madaniyat ob'ektlarining nafaqat iqtisodiy, balki ekologik va ijtimoiy qiymatlarini ham hisobga oluvchi baholash metodologiyalarini ishlab chiqish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Tadqiqotning muhim qismi eko-madaniyat va san'at xizmatlari sohasidagi mualliflik huquqi ob'ektlarini baholash uchun yangi, kompleks metodologik yondashuvni ishlab chiqishga qaratilgan. Bu yondashuv an'anaviy baholash usullarini ekologik va ijtimoiy qiymat mezonlari bilan integratsiyalashni nazarda tutadi. Taklif etilayotgan metodologiya quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi: birinchidan, asarning ekologik ta'siri (masalan, resurs samaradorligi, chiqindilarni kamaytirish, biologik xilma-xillikni saqlashga qo'shgan hissasi); ikkinchidan, uning ijtimoiy ahamiyati (masalan, ekologik xabardorlikni oshirish, jamoatchilikni jalb qilish, madaniy merosni asrashga ta'siri); uchinchidan, iqtisodiy samaradorlik (masalan, daromad keltirish salohiyati, bozor talabi). Ushbu mezonlar asosida ko'p mezonli baholash modelini yaratish rejalashtirilgan bo'lib, unda har bir mezonning o'ziga xos og'irligi (koeffitsiyenti) ekspert baholashlari va qiyosiy tahlillar asosida aniqlanadi. Bu model eko-madaniyat ob'ektlarining umumiy qiymatini yanada aniqroq va

ob'ektivroq baholash imkonini beradi. Shuningdek, baholash jarayonida asarning yaratilishida foydalanilgan materiallarning barqarorligi, uning "yashil" sertifikatlarga muvofiqligi va atrof-muhitga do'stona texnologiyalardan foydalanish darajasi kabi omillar ham hisobga olinadi. Ushbu yondashuv mualliflik huquqi ob'ektlarining ko'p qirrali qiymatini to'liq aks ettirishga va ularning "yashil" iqtisodiyotdagi rolini mustahkamlashga qaratilgan.

Ushbu tadqiqotning doirasi eko-madaniyat va san'at xizmatlari sohasidagi mualliflik huquqi ob'ektlari bilan cheklangan bo'lib, intellektual mulkning boshqa turlari (masalan, patentlar, tovar belgilari) bevosita ko'rib chiqilmaydi. Shuningdek, tadqiqot asosan nazariy va metodologik jihatlariga e'tibor qaratadi, garchi amaliy misollar va keys-stadiyalari tahlili ham kiritilgan bo'lsa-da, keng ko'lamli empirik ma'lumotlar to'plash va statistik tahlil qilish tadqiqotning asosiy maqsadi emas. Baholash metodologiyalarini ishlab chiqishda ekspert baholashlariga tayanilishi sub'ektivlik xavfini keltirib chiqarishi mumkin, ammo bu xavf turli soha mutaxassislarini jalb qilish va baholash mezonlarini aniq belgilash orqali minimallashtiriladi. O'zbekiston sharoitida eko-madaniyat sohasidagi ma'lumotlarning cheklanganligi va bu yo'nalishdagi amaliyotlarning hali to'liq shakllanmaganligi ham tadqiqotning ma'lum bir cheklovlari sifatida qaralishi mumkin. Biroq, bu cheklovlar tadqiqotning dolzarbligini yanada oshiradi, chunki u ushbu sohada ilmiy asoslangan yondashuvlarni shakllantirishga hissa qo'shadi.

Ushbu tadqiqot natijalari eko-madaniyat va san'at xizmatlari sohasidagi mualliflik huquqi ob'ektlarini baholashning nazariy va amaliy asoslarini takomillashtirishga xizmat qiladi. Ishlab chiqilgan kompleks baholash metodologiyasi ijodkorlar, intellektual mulk egalari, baholovchilar va davlat organlari uchun amaliy qo'llanma bo'lib xizmat qilishi mumkin. Tadqiqot yashil madaniyatni rivojlantirishda mualliflik huquqining rolini yanada oshirishga, ijodiy sanoatning barqaror rivojlanishini ta'minlashga va "yashil" iqtisodiyot tamoyillarini madaniyat sohasiga integratsiyalashga hissa qo'shadi. Shuningdek, u O'zbekistonda intellektual mulkni boshqarish tizimini takomillashtirish, eko-san'at loyihalarini qo'llab-quvvatlash va

ekologik xabardorlikni oshirish bo'yicha davlat siyosatini shakllantirish uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqotning xulosalari va tavsiyalari milliy qonunchilikni takomillashtirish, xalqaro tajribani joriy etish va madaniyat sohasida barqaror innovatsiyalarni rag'batlantirish uchun muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot eko-madaniyat va yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda mualliflik huquqining muhim rolini tasdiqladi, ayniqsa O'zbekistondagi keng ko'lamli islohotlar sharoitida. Ish an'anaviy baholash metodologiyalarining eko-madaniy asarlarning o'ziga xos ekologik va ijtimoiy qiymatini to'liq aks ettira olmasligini ko'rsatib, bu boradagi jiddiy bo'shliqni aniqladi. Shu sababli, intellektual mulkning ko'p qirrali qiymatini aniq va ob'ektiv baholash uchun iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy mezonlarni birlashtiruvchi yangi, kompleks metodologiya ishlab chiqildi. Bu yondashuv eko-san'atni himoya qilish va tijoratlashtirishni kuchaytirish, barqaror ijodiy sanoatni rivojlantirish hamda yashil madaniyat tamoyillarini madaniyat sohasiga integratsiyalash bo'yicha samarali siyosatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rimmer, Matthew. *Intellektual Mulk va Barqaror Rivojlanish Maqsadlari*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2021.
2. Comunian, Roberta, and Abigail Gilmore (Eds.). *Ijodiy Sanoatlar va Yashil Iqtisodiyot*. London: Routledge, 2022.
3. Labadi, Sophia, and William Logan (Eds.). *Madaniy meros va Barqaror rivojlanish maqsadlari: Muammolar va Imkoniyatlar*. London: Routledge, 2020.
4. Rimmer, Matthew. "Mualliflik huquqi va ijodiy sanoatlar yashil iqtisodiyotda." *Intellektual Mulk Huquqi va Amaliyoti Jurnal*, vol. 15, no. 1, 2020, pp. 3-15.

5. Li, J., & Zhang, Y. "Интеллектуал мулк ҳуқуқларининг яшил инноватсия ва барқарор ривожланishни рағ'батлантиришдаги роли." Барқарорлик, vol. 14, no. 12, 2022, pp. 7189.

6. Robinson, Daniel F., Matthew Rimmer, and Amanda H. Watson. "Интеллектуал Мулк ва Барқарор Ривожланish: Кириш." Jahon Интеллектуал Мулки Журнали, vol. 24, no. 1-2, 2021, pp. 3-16.

7. Plieninger, T., Gómez-Baggethun, E., Martín-López, B., & Schulp, C. G. G. "Madaniy Ekotizim Xizmatlarini Baholash: Usullar va Amaliyotlar Sharhi." Ekotizim Xizmatlari, vol. 42, 2020, pp. 101072.